

Waldemar Kitler

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE TEORIA I PRAKTYKA

Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej



WARSZAWA
2020

Recenzenci:

Prof. dr hab. inż. Maciej Marszałek, Akademia Sztuki Wojennej
Prof. dr hab. Bogusław Pacek, Uniwersytet Jagielloński

Korekta:

Małgorzata Czerwińska

Redakcja:

dr Zbigniew Moszumański

Projekt okładki:

Towarzystwo Wiedzy Obronnej

© Copyright by Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej, 2020

© Copyright by Waldemar Kitler, 2020

ISBN 978-83-960228-4-4 (miękka oprawa)

ISBN 978-83-68170-08-5 (pdf)

ISBN 978-83-68170-09-2 (epub)

ISBN 978-83-68170-10-8 (mobi)

Wydanie I

Publikacja współfinansowana ze środków Towarzystwa Wiedzy Obronnej
i środków własnych Autora.

Wydawca:

Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej

ul. 11 Listopada 17/19, 03-446 Warszawa

www.two.edu.pl

e-mail: kontakt@two.edu.pl

Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej znajduje się w wykazie
wydawnictw publikujących recenzowane publikacje naukowe, sporządzonym
przez MNiSzW: poz. 652, poziom I – 80 punktów.

Opracowanie graficzne:

IDEAPRESS Sp. z o.o. Anna Skowrońska

Skład:

IDEAPRESS Sp. z o.o. Katarzyna Pogrzebska

Spis treści

Wstęp	5
Wykaz skrótów	10
1. Bezpieczeństwo narodowe	11
1.1. Państwo, naród – wzajemne relacje i związki z bezpieczeństwem	11
1.2. Bezpieczeństwo jako dziedzina wiedzy i praktyki	20
1.2.1. Pojęcie bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa).....	20
1.2.2. Bezpieczeństwo narodowe a bezpieczeństwo państwa	29
1.2.3. Bezpieczeństwo wewnętrzne a bezpieczeństwo zewnątrzne państwa	34
1.2.4. Dziedziny bezpieczeństwa narodowego	41
1.2.4. Bezpieczeństwo jako dziedzina naukowa.....	73
1.3. Polityka bezpieczeństwa narodowego	81
1.4. Strategia bezpieczeństwa narodowego.....	90
2. Uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego.....	95
2.1. Funkcje państwa w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego	95
2.2. Podstawy bezpieczeństwa narodowego.....	103
2.2.1. Pojęcie wartości narodowych	104
2.2.2. Potrzeby narodowe	106
2.2.3. Interesy narodowe, racja stanu	112
2.2.4. Misja, cele i zadania w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego	119
2.3. Typologia uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego	133
2.3.1. Uwarunkowania materialno-energetyczne	135
2.3.2. Uwarunkowania społeczne.....	135
2.3.3. Uwarunkowania kulturowe	137
2.4. Środki i narzędzia bezpieczeństwa narodowego	140
2.4.1. Środki bezpieczeństwa narodowego	141
2.4.2. Narzędzia bezpieczeństwa narodowego.....	146
2.5. Siła (potęga) narodowa	149

3. System bezpieczeństwa narodowego.....	163
3.1. Pojęcie i istota systemu	163
3.2. Pojęcie i istota systemu bezpieczeństwa narodowego	170
3.3. Koncepcja systemu bezpieczeństwa narodowego	176
3.4. System kierowania bezpieczeństwem narodowym	185
3.5. Podsystemy wykonawcze	199
3.5.1. System obronny państwa (SOP).....	200
3.5.2. Systemy ochronne	228
3.5.3. Systemy społeczne	258
3.5.4. Systemy gospodarcze	264
Zakończenie	271
Bibliografia	273

Wstęp

Nie ma na świecie państwa, które dawałoby gwarancję pełnego lub przynajmniej dostatecznego zabezpieczenia potrzeb w zakresie bezpieczeństwa. Nie istnieje też organizacja zbiorowego i kolektywnego bezpieczeństwa, która sprostaby takiemu wyzwaniu. Jednak nikt nie rezygnuje z dokładania starań na rzecz doskonalenia się w tym zakresie, a państwa i organizacje międzynarodowe, jako swego rodzaju „podmioty uczące się”, stale poszukują nowych rozwiązań. Problem polega jednak na tym, że bezpieczeństwo to słowo, które współcześnie jest często, jeśli nie bardzo często, wymieniane i odmieniane na różne sposoby, z punktu widzenia niemal wszystkich dziedzin ludzkiej działalności. Jego znaczenie jest tak rozległe, że bliżej nieokreślone nie może stanowić przedmiotu rzeczowej dyskusji tak w środowisku naukowym, jak i wśród praktyków.

Tradycyjnie bezpieczeństwo kojarzone jest zazwyczaj z bezpieczeństwem państwa jako instytucji politycznej, terytorialnej, prawnej, społecznej i przymusowej lub jego różnymi odmianami (dziedzinami), np.: bezpieczeństwem politycznym, militarnym, publicznym, wewnętrznym, kulturowym, informacyjnym i cyberbezpieczeństwem. Tak pojmowane bezpieczeństwo sprowadza się do zabezpieczenia przed wszelkim naruszeniem i utratą dóbr takich jak suwerenność, niepodległość, integralność terytorialna, nienaruszalność granic lub ład wewnętrzny i porządek konstytucyjny w państwie.

Jednak już od kilku dziesięcioleci w demokratycznych państwach prawnych domenę tradycyjnych działań w zakresie bezpieczeństwa

państwa zaczyna wypełniać troska o ochronę dóbr bliskich jednostkom i różnym grupom społecznym (formalnym i nieformalnym). Działania te obejmują zabiegi na rzecz ochrony praw i wolności człowieka i obywatela, dziedzictwa kulturowego, tożsamości narodowej, zwyczajów i obyczajów danej społeczności, ochrony własności prywatnej, zapewnienia wolności od niedostatku, spokoju, wygody, jakości życia w wymiarze materialnym i intelektualnym oraz wolności przed zagrożeniami życia, zdrowia, mienia i środowiska. Dąży się do zapewnienia harmonii w środowisku społecznym, solidarności i spójności społecznej, odpowiedniej jakości życia, warunków pracy i wypoczynku, intymności i prywatności, nietykalności cielesnej, empatii, ochrony i opieki, wsparcia w potrzebie, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajności, sprawiedliwości, swobody, szacunku i zaspokojenia potrzeb egzystencjalnych.

Trzy najważniejsze podmioty, tj. jednostka, grupa społeczna i państwo, wyznaczają domenę współczesnego bezpieczeństwa demokratycznego państwa prawa (szerzej: bezpieczeństwa narodowego). Nie ma chyba wątpliwości co do tego, że każde państwo, bez względu na jego ustrój, formę i typ, chroni, na ile może, swoją suwerenną władzę, podległą tej władzy ludność oraz terytorium. Nie każde jednak państwo jest w stanie podjąć odpowiednie działania, a wiele z nich nie stara się nawet o to, by objąć ochroną jednostki i grupy społeczne, zapewniając im tym samym prawa, i wolności oraz umożliwiając zaspokojenie ich potrzeb. Państwa autorytarne, anokratyczne i totalitarne odrzucają demokratyczny udział obywateli i grup społecznych w rządzeniu, kontrolując ich zachowania, zmuszają do stosowania się do nakazów jednej ideologii i nieomyślnej władzy. Społeczeństwo pozbawione możliwości realizacji swoich praw i wolności nie może się czuć bezpiecznie w swoim państwie. Nie może zatem być traktowane jako podmiot bezpieczeństwa państwa. W systemach niedemokratycznych podmiotem bezpieczeństwa jest osoba lub grupa osób sprawująca władzę, która chroni swoją suwerenność, terytorium i ludność, ale tylko w takim zakresie, w jakim konieczne jest to dla utrzymania się przy władzy i w celu jej poszerzenia. W takim państwie zapewnia się bezpieczeństwo w klasycznym tego wyrażenia znaczeniu (bezpieczeństwo państwa), ale nie bezpieczeństwo narodowe (bezpieczeństwo narodu), które jest

pojmowane o wiele szerzej. Z tego też m.in. względu autor odróżnia bezpieczeństwo państwa od bezpieczeństwa narodowego, uznając, że to pierwsze jest zakresowo węższe aniżeli drugie.

Bezpieczeństwo narodowe, ściślej bezpieczeństwo państwa, współcześnie nie jest związane wyłącznie z zagrożeniami polityczno-militarnymi, lecz również z zapewnieniem wolności od wyzwań i zagrożeń w różnych dziedzinach funkcjonowania narodu (państwa). Z tego też względu w niniejszej publikacji wiele uwagi poświęcono pojęciu i istocie bezpieczeństwa narodowego, w tym bezpieczeństwu państwa, różnym jego dziedzinom i sposobom organizowania się w celu realizacji misji i zadań w tym zakresie.

Organizowanie się państw w celu realizacji misji z zakresu bezpieczeństwa narodowego jest procesem nigdy się niekończącym. Dążenie do modelu idealnego jest wyzwaniem, któremu nie jest w stanie sprostać żadne z państw, choć wiele z nich podejmuje w tym zakresie wysiłek godny uwagi, wprowadzając wiele innowacyjnych rozwiązań. W niniejszej monografii Czytelnik zapozna się z uogólnionym modelem bezpieczeństwa narodowego opracowanym na podstawie polskich rozwiązań organizacyjnych i poglądów teoretycznych, wsparty praktycznymi doświadczeniami innych państw. Tak się bowiem los układał, że pierwszym państwem, którego rozwiązaniom autor poświęcił najwięcej uwagi, była nie Polska, a Francja¹. W swoim dotychczasowym dorobku autor główną uwagę poświęca zagadnieniom organizacji państwa polskiego na rzecz realizacji celów bezpieczeństwa, korzystając przy tym, na zasadzie analizy porównawczej, z dorobku innych państw. Niniejsza publikacja stanowi syntezę dotychczasowego dorobku, który dotyczy ogólnosystemowych zagadnień organizacji państwa w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego, w tym bezpieczeństwa państwa. Nie jest to jednak opis obecnej sytuacji, lecz wyjaśnienie istoty poruszanej materii, uogólnienie tego, co jest wspólne dla szeregu zjawisk w przedmiotowej dziedzinie. Jest w końcu modelem świata rzeczy, zjawisk i stanów rzeczy, które zachodzą w rzeczywistości, lecz nadal nie znajdują dostatecznego opisu w nauce. Autor ma nadzieję, że chociaż w niewielkim stopniu przysłużył się do wykrycia

¹ W. Kitler, *Obrona narodowa Francji*, Toruń 1997, ss. 206.

obiektywnych, powtarzalnych związków przyczynowych między zjawiskami składającymi się na naturę bezpieczeństwa narodowego.

Zasadniczym celem niniejszej monografii jest usystematyzowanie wiedzy o pojęciu i organizacji bezpieczeństwa narodowego, określenie kierunków jego rozwoju oraz przedstawienie modelu, który odpowiadałby współczesnym uwarunkowaniom bezpieczeństwa w jego najistotniejszym obszarze, jakim jest zapewnienie wolnych od wszelkich zakłóceń (wyzwań i zagrożeń) warunków bytu i rozwoju narodowego, z przeciwstawieniem się tym zakłóceniom i ich skutkom włącznie. Cel publikacji wskazuje na teoretyczną, praktyczną i dydaktyczną jej użyteczność. Z tego też względu autor wyraża nadzieję, że znajdzie ona swoje miejsce w całokształcie dorobku nauk o bezpieczeństwie, jako wkład w poszerzenie wiedzy o przedmiocie badań i zainspiruje innych badaczy do poszerzania wiedzy o ogólnie potraktowanych w pracy problemach szczegółowych, a także umożliwi doskonalenie działalności uczelni i instytucji naukowych zajmujących się tak ważną dziedziną funkcjonowania państwa i narodu.

Praktyka oczekuje wiele od nauki. Nawet najbardziej zatwardziali pragmatycy chętnie sięgają do wiedzy naukowej. Ważne jest więc, by osoba korzystająca z dorobku nauki posiadała zdolność odróżniania uproszczonej, z konieczności, natury modeli naukowych od rzeczywistych rozwiązań. W nauce chodzi między innymi o czystość wykładu danej teorii, m.in. o poprawność semantyczną i logiczną oraz konsekwencję wywodów. W praktyce zaś nazwy pewnych zjawisk od dawna już są sprzeczne z ich obecnym znaczeniem semantycznym lub znaczeniem treści, których dotyczy. Całościowe zobrazowanie materii bezpieczeństwa narodowego wymagało odpowiedniego podziału monografii. Z tego powodu w niniejszej pracy w trzech rozdziałach zaprezentowane zostały zagadnienia dotyczące pojęcia bezpieczeństwa narodowego, jego uwarunkowań i organizacji.

Pierwszy rozdział poświęcono ustaleniom terminologicznym, poczynając od opisu wzajemnych relacji między państwem a narodem, omówienia pojęcia bezpieczeństwa narodowego i głównych dziedzin w tym zakresie, a także zaprezentowania stanowiska autora na temat bezpieczeństwa jako dziedziny nauki. Rozdział wieńczy ustalenia dotyczące pojęć polityki oraz strategii bezpieczeństwa narodowego.

Kolejny rozdział dotyczy uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego. Omówiono w nim funkcje państwa w dziedzinie bezpieczeństwa, wskazując zakres wartości, potrzeb i interesów narodowych, dając tym sposobem podstawy do ustalenia misji, celów i zadań państwa w tym zakresie. Kolejne części rozdziału poświęcono zagadnieniom typologii i treści uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego, by na końcu wskazać na naturę i podstawy siły narodowej (potęgi państwa).

W trzecim rozdziale zaprezentowano ogólne założenia organizacji państwa w celu realizacji jego misji i funkcji w dziedzinie bezpieczeństwa, włączając w to zadania innych podmiotów, m.in. samorządu terytorialnego, przedsiębiorców, organizacji społecznych i obywateli. Autor definiuje system bezpieczeństwa narodowego na tle ogólnego pojęcia systemu, przedstawia jego koncepcję, poświęcając wiele uwagi zagadnieniom kierowania i sferze wykonawczej.

Autor wyraża nadzieję, że praca znajdzie swoje zastosowanie w działalności praktycznej i posłuży za wskazówkę w działalności organizatorskiej na rzecz uporządkowania organizacji bezpieczeństwa narodowego, a także wskaże na kierunki i sposoby jej doskonalenia, głównie po to, by państwo realizowało się jako wielka organizacja społeczna, w którym bezpieczeństwo jest rzeczą nadrzędną wobec innych, by nad całokształtem działań prawnych i organizatorskich dominował zrównoważony interes bezpieczeństwa państwa, jednostki i całego społeczeństwa. Wielką nadzieję autor pokłada również w użyteczności dydaktycznej niniejszej rozprawy. Okazywane zainteresowanie na opublikowane dotychczas prace samodzielne lub wraz z innymi autorami przekonują o ogromnym zapotrzebowaniu placówek dydaktycznych na tego typu źródła wiedzy naukowej.

Serdeczne podziękowania autor kieruje do recenzentów wydawniczych niniejszej książki – Profesorów: Macieja Marszałka i Bogusława Packa za krytyczne i życzliwe recenzje.

Wszelkie słabości tej pracy wynikają jedynie z winy autora.

Wykaz skrótów

- ang. w języku angielskim
- AON Akademia Obrony Narodowej w Warszawie
- art. artykuł
- dz.cyt. dzieło cytowane
- Dz.U. Dziennik Ustaw
- Dz.Urz. UE Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
- etc. *et cetera*
- ew. ewentualnie
- franc. w języku francuskim
- itd. i tak dalej
- itp. i tym podobny (-a, -e)
- kier. nauk. kierownik naukowy
- łac. w języku łacińskim
- m.in. między innymi
- NATO *North Atlantic Treaty Organization*
- np. na przykład
- nr numer
- por. porównaj
- poz. pozycja
- Protokół I Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I), sporządzony w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r., Dz.U. 1992, nr 41, poz. 175

- przekł. przekład
- r. rok
- red. redakcja
- rozdz. rozdział
- ryc. rycina
- s. strona (-y)
- SBN system bezpieczeństwa narodowego
- SKBN system kierowania bezpieczeństwem narodowym
- t.j. tekst jednolity
- tj. to jest
- tłum. przetłumaczył (-a)
- tzn. to znaczy
- tzw. tak zwany (-a, -e)
- tys. tysiąc (-e, -y)
- UE Unia Europejska
- USA Stany Zjednoczone Ameryki
- ust. ustęp
- ww. wyżej wymieniony (-a, -e)
- z. zeszyt
- z późn. zm. z późniejszymi zmianami
- zob. zobacz

1. Bezpieczeństwo narodowe

1.1. Państwo, naród – wzajemne relacje i związki z bezpieczeństwem

Biorąc pod uwagę występowanie pewnych różnic w postrzeganiu problematyki bezpieczeństwa narodowego, spowodowanych, m.in. odmiennym podejściem do istoty narodu jako podmiotu owego bezpieczeństwa, warto na samym początku poświęcić nieco uwagi samej istocie narodu, stanowiącej podstawę prezentowanego w niniejszym opracowaniu stanowiska teoretycznego.

Jeden z prezentowanych poglądów wiąże się z socjologicznym, kulturowym i etnicznym podejściem do istoty narodu, posiadającego przebogata tradycję. Już przed tysiącami lat zaczęły się kształtować zręby zbiorowości społecznych, które połączyło wspólne terytorium, język, kultura, dobre i złe doświadczenia (losy), świadomość narodowa (zwana tożsamością narodową) oraz – często – status organizacyjny (uporządkowanie ról i hierarchia społeczna), przyjmujący postać niemal jednorodnego etnicznie państwa.

Drugi pogląd wiąże się z postrzeganiem narodu, jako wspólnoty politycznej, zbiorowości złożonej z różnych ludów, narodowości, czyli wspólnoty politycznej wszystkich ludzi mieszkających na tym samym terytorium, rządzonym i zarządzanym na mocy jednolitego prawa i tworzących społeczeństwo obywatelskie.

Posiadanie wspólnego terytorium nie jest jednak warunkiem niezbędnym dla wyróżnienia narodowej cechy określonej zbiorowości. Podkreśla się to szczególnie przy próbie znalezienia związków pomiędzy państwem a narodem. Istnieje bowiem wiele narodów bez państwa, które dążą do terytorialnego samostanowienia. Istnieją też państwa zamieszkałe przez różne narody (tym razem poprawniej – ludy, narodowości), bardziej lub mniej odmienne kulturowo, językowo i historycznie. Jedne z nich rozpadły się lub rozpadają, inne zaś integrują, po zastosowaniu różnych instrumentów politycznych, dyplomatycznych, gospodarczych i psychospołecznych, a co istotne również w efekcie pojawienia się wspólnych więzi kulturowych, związanych ze wspólnym dorobkiem intelektualnym i materialnym całej zbiorowości.

Przy okazji rozważań nad relacjami **państwo a naród** powstaje także pytanie o relacje pomiędzy pierwotną, naturalną definicją narodu a definicją narodu utożsamianego ze zbiorowością społeczną, zamieszkującą określone terytorium (utożsamiane z terytorium państwa). W tym ostatnim przypadku naród oznacza „ludność”, „społeczeństwo”, ściślej – „obywatele państwa”¹. Powszechnie używa się terminów: „bezpieczeństwo narodowe”, „strategia bezpieczeństwa narodowego”, „zagrożenia bezpieczeństwa narodowego”, „polityka narodowa” itp., które bez większego błędu można zamiennie nazwać odpowiednio: „bezpieczeństwo państwa”, „strategia bezpieczeństwa państwa”, „zagrożenia bezpieczeństwa państwa”, „polityka państwa”.

Przyznać należy, że funkcjonują dzisiaj dwa systemy pojęciowe definiujące naród. W jednym z nich uważa się, że jest to „(...) wielka wspólnota ludzka, najczęściej posiadająca to samo terytorium, którą łączy historia, język, kultura oraz mniej lub bardziej – ekonomia”². W drugim zaś, że jest to „(...) wyraźna wspólnota polityczna ludzi, którzy ją tworzą i zapewniają suwerenny (niezależny, bezpieczny) byt”³. Naród w drugim ujęciu jest więc obywatelską postacią społeczeństwa

¹ Określenie „ludność” dotyczy ogółu osób fizycznych zamieszkujących terytorium określonego państwa, podlegających jego jurysdykcji. Może więc ono dotyczyć także cudzoziemców i bezpaństwowców. „Obywatele” zaś to osoby fizyczne posiadające trwały związek prawny z określonym państwem.

² Zob. *Le Petit Larousse illustré*, Paris 1994, en couleurs, s. 690.

³ Tamże.

zamieszkującego dane państwo. Jak stwierdził Jürgen Habermas „Naród obywatelski (*Staatsbürgernation*) odnajduje swoją tożsamość nie w jedności etniczno-kulturowej, lecz w działaniu swoich członków, którzy w aktywny sposób wykorzystują swe demokratyczne prawa do udziału i komunikacji (*Teilnahme- und Kommunikationsrechte*)”⁴. W języku niemieckim występują dwa określenia odróżniające naród etniczny od obywatelskiego. Naród etniczny (*das Kulturvolk*) to lud połączony wspólnotą etniczną i wspólną kulturą, natomiast naród obywatelski (*das Staatsvolk*) wyróżniają cechy społeczeństwa połączonego wspólnym życiem publicznym (interese publicznym). Tak pojmowane państwo narodowe (obywatelskie) dało m.in. początek Stanom Zjednoczonym Ameryki Północnej. Bycie Amerykaninem – obywatelem USA – oznacza bycie członkiem narodu amerykańskiego. Naród i państwo mają wspólny początek i wspólną historię, która wpłynęła na utrwalanie się idei państwa obywatelskiego. Z tego też względu amerykański zwrot „*the people*”, podobnie jak francuski „*le peuple*”, może być rozumiany jako „Wszyscy ludzie mieszkający na tym samym terytorium, zarządzanym na mocy jednolitego prawa i tworzący jeden naród”⁵. Dla tradycji amerykańskiej i francuskiej (i innych czerpiących z tych źródeł) „(...) lud jest określany jako konstytucyjny podmiot władzy, a demokracja jako władza ludu i dla ludu”⁶.

Problem relacji naród-państwo wiąże się ściśle z tożsamością narodową (ew. państwową) oraz z rodzącym się zjawiskiem tożsamości europejskiej. Ideę tożsamości podkreślił bardzo wyraziście Samuel P. Huntington w słowach: „Ludzie określają swoją tożsamość na podstawie tego, kim nie są”⁷. Zatem tożsamość narodowa w obszarze tylko jednego państwa może wiązać się z wyróżnianiem cech wspólnych jednej grupy ludzi i odróżnianiem ich od cech innych grup. Jeśli jednak analizować będziemy zagadnienia tożsamości

⁴ J. Habermas, *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*, Warszawa 1993, s. 9-10.

⁵ Zob. *Le Petit Larousse...*, s. 772.

⁶ W. Lamentowicz, *Państwo współczesne*, Warszawa 1993, s. 29. Zob. R. Rosa, *Bezpieczeństwo i pokój jako wyzwanie filozoficzne i edukacyjne*, [w:] R. Rosa (red.), *Edukacja do bezpieczeństwa i pokoju w jednoczącej się Europie. Teoria i jej zastosowanie*, Siedlce-Chlewiska 1999, s. 13.

⁷ S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji*, Warszawa 1997, s. 85.

narodowej w skali kontynentu lub świata, to bez wątpienia pierwszym kryterium odniesienia będzie obywatelstwo jakiegoś państwa, a narodowe akcenty tożsamości staną się równoznaczne z akcentami państwowymi.

Swoiste kryterium narodowego charakteru społeczeństwa zamieszkującego dane państwo może stanowić platonowska dewiza, w myśl której „Pokańd państwo rozrastające się zechce być jednością, potąd je powiększać, a poza tę granicę nie!”⁸. Trwałość państwa mimo różnych przeciwieństw uwarunkowana jest trwałością poczucia tożsamości narodowej (państwowej) zamieszkującego go narodu, będącego połączeniem, często różnych etnicznie i kulturowo, grup narodowościowych zamieszkujących wspólne terytorium w imię osiągnięcia celów, niemożliwych do zrealizowania w samodzielnym działaniu.

O istocie państwa, oprócz akcentów narodowych, decydują także inne względy, które przesądają o łączeniu się we wspólne twory państwowe odrębnych etnicznie narodowości oraz służą ochronie i obronie zbiorowej. Podkreśla to Czesław Znamierowski w słowach: „Luźna, nie związana normami zbiorowość nie może dać tej ochrony i obrony, jaka wymaga akcji planowej i nieprzerwanej i jaką wykonywać może tylko zorganizowana grupa”⁹.

Analizując związki społeczeństwa z państwem, które zamieszkuje, Michał Bobrzyński barwnym językiem wyraża to tak: „Społeczeństwo nie może zatem istnieć bez jakiejś wyższej siły, która by go nie ochroniła od przyjaciół zewnętrznych, która by w nim nie utrzymała równowagi wewnętrznej i która by pracy jego społecznej nie poparła. Taką siłą wobec społeczeństwa jest p a ń s t w o”¹⁰.

Cele narodu i cele państwa wyróżnia Stanisław Kowalczyk, wskazując na występujące pod tym względem różnice. Celem narodu (jako społeczności zwartej etnicznie) jest bowiem: „(...) zachowanie własnej kultury, kontynuacja historycznej tradycji, upowszechnianie etosu, znajomość języka, utrwalanie osobowości etnicznej”¹¹. Natomiast cele

⁸ Platon, *Państwo*, t. 1, Warszawa 1994, s. 173.

⁹ C. Znamierowski, *Szkoła prawa. Rozważania o państwie*, Warszawa 1999, s. 63.

¹⁰ M. Bobrzyński, *Dzieje Polski w zarysie*, Warszawa 1987, s. 72-73.

¹¹ Tamże, s. 279.

państwa to: „(...) zachowanie niepodległości i integralności terytorium, wyegzekwowanie jedności i porządku wewnętrznego, zapewnienie dobrobytu obywateli, itp.”¹². Nieco inaczej, bez wskazywania na zagadnienia przymusu, cel państwa określa Eugeniusz Zieliński stwierdzając, że jest nim „zorganizowanie ludziom dobrego życia, to znaczy poczucia bezpieczeństwa, dostatku materialnego oraz warunków rozwoju duchowego”¹³.

W tradycyjnym ujęciu cele narodu nie obejmują kwestii bezpieczeństwa, których aż nadto w celach państwa. Warto zastanowić się jednak, czy zachowanie własnej kultury lub kontynuacja własnej tradycji, byłyby możliwe bez poczucia bezpieczeństwa, albo inaczej – bez istnienia faktycznego stanu bezpieczeństwa. Bez wątplenia – nie. I tu właśnie możemy dostrzec jakże istotną właściwość każdej formy organizacyjnej dużych zbiorowości społecznych. Zarówno państwo (bez względu na postać zamieszkujących je narodów), naród pojmowany etnicznie, jak i – przede wszystkim – naród rozumiany jako ogół obywateli danego państwa, dążą do realizacji wspólnych lub właściwych tylko sobie potrzeb w zakresie bezpieczeństwa. Tradycyjne i trwałe historycznie potrzeby to: integralność terytorialna, niezależność (od władzy innych państw, organizacji międzynarodowych oraz wszelkiej władzy wewnątrz państwa) lub inaczej suwerenność¹⁴. Optymalna wartość powstaje wówczas, gdy suwerenność państwa¹⁵ wyraża suwerenność społeczeństwa (narodu) zamieszkującego to państwo, a także stanowi wspólną wartość suwerenności poszczególnych narodowości (narodów pojmowanych etnicznie) zamieszkujących dany kraj.

¹² Tamże.

¹³ E. Zieliński, *Nauka o państwie i polityce*, Warszawa 1999, s. 41. Cytowany autor zalicza przymus do cech państwa, wskazując, że „Przymus łączy się z wymuszaniem posłuchu jednostek ludzkich i grup społecznych wobec zachowań władzy publicznej”. Zob. tamże, s. 21.

¹⁴ Wbrew potocznemu ujęciu, suwerenność państwa dotyczy nie tylko kwestii zewnętrznych, lecz także wewnętrznych, wyrażających się jakością zwierzchnictwa władzy państwowej nad innymi ośrodkami władzy o charakterze społecznym.

¹⁵ Suwerenność państwa polega na jego samodzielności i nieograniczeniu, tj. na tym, że jego władza nie jest pochodną żadnej innej władzy zewnętrznej oraz że na terenie państwa władza zwierzchnia nad innymi władzami w kraju należy do władzy państwa.

Zarówno naród, jak i państwo, dążą do zapewnienia przetrwania i biologicznego przeżycia, a także uzyskania wysokiej jakości życia¹⁶. W tym obszarze potrzeb możemy wymienić: standard życia, poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, prawa i swobody obywatelskie, styl i jakość życia, przyjazne i bezpieczne środowisko naturalne oraz dorobek kulturalny.

Utożsamianie narodu ze społeczeństwem obywatelskim w państwie obce jest idei faszystowskiej (zakładającej jeden, czysty etnicznie naród) lub marksistowsko-leninowskiej (w myśl której społeczeństwo jest wyzwute z wszelkich genetycznych wartości, sztucznie pomieszone, ponadnarodowe, a często ponadpaństwowe).

Naród w znaczeniu pozytywnym (i politycznym) jest związkiem obywateli zamieszkujących dane terytorium (państwo), który łączy więzi gospodarcze, polityczne i społeczne, które są powiązane gęstą siecią wartości z obszaru wspólnego bezpieczeństwa. Zatarcie wielu granic i zacieśnienie więzi kulturowych, a także „globalizacja” życia państwowego i wzrost pozycji „niższych” warstw społecznych, prowadzą nieuchronnie do obywatelskiej postaci narodu, czyli społeczności zamieszkującej dane terytorium (państwo), przy zachowaniu genetycznych (etnicznych) właściwości poszczególnych części owej społeczności. Trudno sobie wyobrazić istnienie modelowego państwa obywatelskiego, modelowej Rzeczypospolitej, o której Andrzej Frycz Modrzewski pisał, że „(...) Rzeczypospolita to zgromadzenie i pospólność ludzka, związana prawem, łącząca wielu sąsiadów, a ku życiu dobremu i szczęśliwemu ustanowiona”¹⁷.

Pojęcie Rzeczypospolitej zawiera co najmniej trzy elementy składowe, którymi są: ludzie, prawo oraz wspólny cel, jakim jest dobro wspólne i szczęśliwe życie. Konstytutywnymi składnikami państwa są natomiast: ludność, terytorium i władza publiczna. Według Platona „Państwo powstaje wówczas, gdy nikt z nas nie zdoła dbać w dostateczny sposób o zaspokojenie swych potrzeb, lecz na wielu ludzi skazany

¹⁶ S. Wyszyński wymienia m.in.: prawo narodu do sprawiedliwego współudziału w dobrach naturalnych, surowcach. Zob. J. Lewandowski, *Naród w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa 1982, s. 96-197.

¹⁷ A. Frycz Modrzewski, *Dzieła wszystkie. O poprawie Rzeczypospolitej*, t. 1, Warszawa 1953, s. 97.

jest pomoc”¹⁸. Państwo stwarza doskonałą okazję do ochrony i obrony określonej społeczności, wyznaczając terytorialne granice swojej integralności, suwerenności, ładu i porządku wewnętrznego. Nie zapewni tego naród etniczny, który zazwyczaj poddany jest prawom więcej aniżeli jednego państwa, mimo iż może być bardzo prężny i osadzony na silnych podstawach historycznych i genetycznych¹⁹. To w państwie tkwi siła sprzęgająca, której nie ma nadal żadna inna organizacja społeczna i długo mieć nie będzie. To wszystko wynika z istoty państwa, w której chodzi nie tylko o trzy składniki konstytutywne (ludzi, terytorium i władzę), lecz również o to, że jest ono, jak pisze Tomas Hobbes „(...) jedną osobą, której działań i aktów każdy członek jakiejś dużej wielości stał się mocodawcą, przez ugody, jakie ci ludzie zawarli między sobą w tym celu, by ta osoba mogła użyć siły ich wszystkich i ich środków, jak to będzie uważała za korzystne dla ich pokoju i wspólnej obrony”²⁰.

Naród pojmowany jako społeczność zamieszkująca dane państwo, będący kondensacją rozproszonych zbiorowości, łączą określone wartości, do których możemy zaliczyć:

- wspólnotę terytorialną (terytorium),
- terytorialne więzi historyczne,
- wspólnotę interesów oraz gwarancję ich realizacji,
- porządek prawny, tj. system praw złączony ideą legitymizacji, w myśl której społeczeństwo komunikuje się z grupami rządzącymi, obdarzając je zaufaniem i poparciem,
- tolerancję i poszanowanie praw mniejszości,
- zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych, realizowane przez ucieleśniające je państwo, będące podmiotem prawa międzynarodowego,
- język urzędowy, często powszechnie stosowany (mogą być dwa i więcej),

¹⁸ Platon, *Rzeczpospolita*, Kraków 1928, księga 2, rozdz. 2, s. 93-94.

¹⁹ Nawet państwa potępiane przez opinię publiczną trwają niezależnie, właśnie z uwagi na historycznie utrwaloną pozycję państwa na arenie międzynarodowej. Współcześnie jest to jeszcze bardziej wyraziste aniżeli przed wiekami.

²⁰ T. Hobbes, *Lewiatan, czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, przekł. C. Znamierowski, Warszawa 2009, s. 258.

- pakiet wspólnych praw i obowiązków wywodzących się z prawa międzynarodowego i wewnętrznego oraz przyjętych za wspólne obyczajów,
- określone relacje między interesem narodowym a interesem obywateli (harmonia interesów),
- ochrona i obrona wskazanych wartości jako wartość nadrzędna²¹.

Pomimo historycznych uwarunkowań pojęcie narodu ujmowane jest szerzej. Poza znaczeniem tradycyjnym wyrażenie „naród” określa także wielokulturowe (wieloetniczne) społeczeństwo obywatelskie zamieszkujące określone terytorium (zawsze utożsamiane z terytorium państwa), połączone wartościami materialnymi i moralnymi, których realizację może sobie zapewnić tylko w ramach państwa, którego są mieszkańcami.

Posługując się terminem „państwo” mamy głównie na uwadze podmiotowość międzynarodową owej terytorialnej konstrukcji społecznej, mówiąc zaś o narodzie w szerszym ujęciu wyróżniamy wewnętrzne cechy i wartości ogółu społeczeństwa, które „godzi się” zamieszkiwać na danym terytorium i szanować wartości, którym służy państwo.

„Obywatelskie” podejście do narodu zamieszkującego dane państwo nie jest nową koncepcją. Nazywając je „społeczeństwem” Michał Bobrzyński wyjaśnia, że „(...) podstawą państwa nie jest stowarzyszenie się ludzi mających jeden wspólny, ściślejszy interes²², tylko związek wszystkich ludzi mieszkających na pewnej większej przestrzeni, bez względu na ich szczegółowe interesy. Państwo to jednoczy więc współzawodniczące ze sobą koła społeczne i zniewala je do połączenia wszystkich swoich sił, celem obrony najwyższych wspólnych interesów”²³. Istotą tak pojętego interesu narodowego wykłada także Czesław Znamierowski, określając zjawisko łączące różne stany (zbiorowości) w państwie „siłą szepną” wspólnego elementarnego interesu. W opinii tegoż autora „Bywa tak w czasie powodzi, trzęsienia ziemi, epidemii czy głodu lub wojny – które grożą istnieniu całego narodu. Przycicha

²¹ Naród w tym ujęciu, związany tymi wartościami, traktuje państwo, które zamieszkuje, jako swoją ojczyznę (łac. „patria” od „pater”), zwaną też w przeszłości *res publica* (*res publica*).

²² Tu mowa o narodzie w sensie etnicznym.

²³ M. Bobrzyński, dz.cyt., s. 73.

wtedy nie tylko niechęć, lecz nawet nienawiść; okazuje się, że jest siła, która mimo wszystko inne łączy całą zbiorowość²⁴. Państwo kondensuje rozproszoną energię zbiorowości, jaką jest naród, stając się autorytetem zdolnym tę zbiorowość ochraniać, gwarantować ład, bezpieczeństwo i przestrzeganie praw²⁵.

Tuż po II wojnie światowej, już 26 czerwca 1945 roku, na zakończenie Konferencji Narodów Zjednoczonych została podpisana Karta Narodów Zjednoczonych, która weszła w życie 24 października 1945 roku. W preambule do tej swoistej konstytucji ONZ pojawiło się wyrażenie „My, Ludy Narodów Zjednoczonych”²⁶, które wyraźnie oddaje istotę narodu jako wspólnoty społecznej zamieszkującej dane państwo (państwo, które z formalnego punktu widzenia ratyfikowało ów dokument). Także w Traktacie Północnoatlantyckim z 4 kwietnia 1949 r. znajduje się znamieny tekst o treści: „Strony niniejszego Traktatu potwierdzają swą wiarę w cele i zasady Karty Narodów Zjednoczonych i swe pragnienie współzycia w pokoju ze wszystkimi narodami i wszystkimi rządami. Są one zdecydowane ochraniać wolność, wspólne dziedzictwo i cywilizację swych narodów, oparte na zasadach demokracji, wolności jednostki i praworządności”²⁷. Nie ma wątpliwości, że w przypadku obu dokumentów nie chodzi o narodowość, lecz o społeczeństwo obywatelskie, połączone wspólnym dobrem, jakim jest państwo. Zaś państwo bez względu na postać (ustrój, forma, typ) jest zawsze organizacją polityczną, terytorialną, przymusową i suwerenną zamieszkującego je społeczeństwa.

Państwo jest sformalizowaną, wyposażoną w organy władzy, wielką i terytorialnie rozległą organizacją społeczną, bo obejmuje całą ludność zamieszkałą na danym terytorium, podlegającą normom i zasadom, składającym się na ład wewnętrzny, wyznaczającym wszystkim określone obowiązki i uprawnienia.

²⁴ C. Znamierowski, dz.cyt., s. 157.

²⁵ Zob. S. Filipowicz, *O władzy grzechu i grzechach władzy*, Warszawa 1992, s. 246.

²⁶ Karta Narodów Zjednoczonych, <http://bb.po.gov.pl/images/Prawa/PNZ/KNZ.pdf>, dostęp: 10.02.2021 r.

²⁷ Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r., Dz.U. 2000, nr 87, poz. 970.

1.2. Bezpieczeństwo jako dziedzina wiedzy i praktyki

1.2.1. Pojęcie bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa)

Pojęcie bezpieczeństwa znajduje współcześnie różne zastosowania w procesie porozumiewania się między ludźmi i jako takie wiąże się z odczuwaniem, bardziej lub mniej uzasadnionej wolności od zagrożenia, czyli braku zagrożenia, niebezpieczeństw, umożliwiającego swobodę funkcjonowania danego podmiotu, jego bytu i rozwoju. Niemal wszyscy są też zgodni, co do tego, że bezpieczeństwo pojmowane jest w taki sposób zarówno w definicjach powstałych w państwach zachodnich, w Polsce, jak i na wschód od Polski. Zwrot „bezpieczeństwo” używany jest, gdy pragnie się wyrazić i scharakteryzować właściwości określonych stanów rzeczy, warunków i okoliczności („jest bezpiecznie”, „to jest bezpieczne”, „coś jest dobrze zabezpieczone”), związane z nimi odczucia, postawy i zachowania, których wspólną cechą jest wolność od cech negatywnie ocenianych, których istnienie mogłoby szkodzić dobrom chronionym.

Syntetycznie termin bezpieczeństwo objaśnia „Słownik nauk społecznych” opracowany pod auspicjami UNESCO, w którym przyjęto, że „(...) bezpieczeństwo jest rzeczywiście identyczne z pewnością (*safety*) i oznacza brak zagrożenia (*danger*) albo ochronę przed nim”²⁸. Według autorów „The Oxford Reference Dictionary” bezpieczeństwo to „(...) stan lub uczucie, że jest się bezpiecznym”²⁹. Podobnie zagadnienie to ujmowane jest w „Webster’s Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language”³⁰. Natomiast według „Le Petit Larousse” bezpieczeństwo to sytuacja, w której ktoś lub coś nie jest narażone na jakiegokolwiek niebezpieczeństwo, jakiegokolwiek ryzyko agresji fizycznej, wypadek, kradzież, zniszczenie³¹.

²⁸ J. Gould, W.J. Kolb, *Dictionary of the Social Sciences*, London 1964, s. 629.

²⁹ J. M. Hawkins (red.), *The Oxford Reference Dictionary*, 1st edition, Oxford 1991, s. 749.

³⁰ *Webster’s Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, New York 1996, s. 1290.

³¹ *Le Petit Larousse...*, s. 926.

„Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego” określa bezpieczeństwo jako stan charakteryzujący się poczuciem pewności, gwarancją zachowania oraz występowaniem szansy na jego udoskonalenie³². Postrzegane jest jako stan i jako proces, gdzie stan bezpieczeństwa odnosi się do konkretnej sytuacji i oznacza brak zagrożeń, stan pewności, spokoju, zabezpieczenia przed niebezpieczeństwami, zaś proces należy rozumieć jako podejmowanie przez określony podmiot (człowieka, grupę ludzi, państwo) nieustannych działań w celu osiągnięcia pożądanego stanu. Proces bezpieczeństwa polega na tym, że jego podmioty dążą do udoskonalenia mechanizmów zapewniających im poczucie bezpieczeństwa, a stan bezpieczeństwa i jego organizacja podlegają dynamicznym zmianom uwarunkowań bezpieczeństwa³³.

Termin „bezpieczeństwo” jest współcześnie szeroko ujmowany i odmienny na wszelkie sposoby (jak choćby bezpieczeństwo: jednostki, rodziny, pracy, grupy społecznej, kulturowe, społeczne, ekonomiczne, surowcowe, energetyczne, publiczne, kulturowe, ekologiczne, państwa, narodowe i międzynarodowe). Mimo to, możemy uznać, że istnieją podstawowe rozstrzygnięcia terminologiczne, które mimo istnienia mnogich definicji pozwalają ustalić istotę pojęcia bezpieczeństwa w ogóle.

Bezpieczeństwo w znaczeniu ogólnym jest wewnętrzną ufnością, spokojem ducha i pewnością, właściwie lub fałszywie uzasadnioną, w okolicznościach rodzących podstawy do obaw. Jest też przekonaniem, lepiej lub gorzej uzasadnionym, że w obliczu różnych trudności, słabości, wyzwań i zagrożeń, lub przynajmniej ich symptomów, stan rzeczy, w jakim się znajduje określony podmiot, pozwala mu czuć się bezpiecznie³⁴. Bezpiecznie, tzn. być wolnym i zabezpieczonym przed potencjalnymi lub realnymi zagrożeniami, pewnym niezakłóconego bytu i rozwoju, przy pomocy wszelkich dostępnych środków, a także działającym twórczo na rzecz osiągnięcia takiego stanu.

³² B. Balcerowicz, J. Pawłowski (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2002, s. 12.

³³ R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10, s. 49-70.

³⁴ Zob. J. Delumeau, *Skrzydła anioła. Poczucie bezpieczeństwa w duchowości człowieka Zachodu w dawnych czasach*, Warszawa 1998, s. 9-20.

Nadrzędność bezpieczeństwa nad innymi dziedzinami jest dość szczególna, gdyż jest ono wartością, której osiągnięcie stanowi powinność elementarną, stojącą ponad różnymi społeczno-ekonomicznymi, historycznymi i kulturowymi przejawami aktywności społecznej. Co ważne, bezpieczeństwo ma charakter interdyscyplinarny i utylitarny, nie może być rozpatrywane jako wartość odrębna od innych. Trafnie ujął to Jan Szmyd wskazując, że jest ono: „(...) wartością nieautoteliczną, nie samą w sobie, tzn. nie godną zabiegów ze względu na nią samą, natomiast wartością wyraźnie utylitarną, użytkową, tzn. będącą środkiem do osiągnięcia innych wartości, np. życia, zdrowia, własności itp.”³⁵. Potwierdza to także Witold Tulibacki, według którego, bezpieczeństwo w ujęciu filozoficznym stanowi konfigurację sytuacji, zdarzeń, faktów, stanów rzeczy niezależnych od ludzi i od ludzi zależnych, a co za tym idzie „Bezpieczeństwo, tak rozumiane, poprzedza więc inne wartości, ale samo jest jedną z wartości podstawowych, spełniając rolę instrumentalną dla powstawania i istnienia wartości materialnych i duchowych”³⁶. Jest ono, jak stwierdził Roman Kuźniar, fundamentem wszystkiego, co „po pierwsze” i wreszcie, że: „Jest ono pierwotną, egzystencjalną potrzebą jednostek, grup społecznych, wreszcie państw. Idzie przy tym nie tylko o przetrwanie, integralność czy niezawisłość, lecz także o bezpieczeństwo rozwoju, który zapewnia ochronę i wzbogacenie tożsamości jednostki czy narodu”³⁷.

O bezpieczeństwie nie może nie być mowy bez towarzyszącej mu czujności. Według św. Augustyna nasze pielgrzymowanie na ziemi musi przebiegać pod znakiem czujności, a nie bezpieczeństwa, które najczęściej bierze się z „(...) odrętwienia umysłu. Żaden człowiek nie jest bezpieczny w posiadaniu tych rzeczy, które może utracić wbrew swej woli”³⁸. Jeśli bezpieczeństwo odniesiemy do świadomej działalności człowieka, to możemy przyjąć za Jerzym Stańczykiem, że

³⁵ J. Szmyd, *Bezpieczeństwo jako wartość, refleksja aksjologiczna i etyczna*, [w:] P. Tyrąła (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem*, Kraków 2000, s. 48.

³⁶ W. Tulibacki, *Etyczne aspekty bezpieczeństwa na tle pewnych „stałych” cech natury ludzkiej*, [w:] R. Rosa (red.), *Edukacja do bezpieczeństwa*, dz.cyt., s. 33.

³⁷ R. Kuźniar, *Po pierwsze bezpieczeństwo*, „Rzeczpospolita” z 9 stycznia 1996 r.

³⁸ Św. Augustyn, *Dialogues philosophiques*, (za:) J. Delumeau, dz.cyt., s. 15; tenże, *O wolnej woli*, [w:] Św. Augustyn, *Dialogi filozoficzne*, t. 3, Warszawa 1953.

„Bezpieczeństwo jest naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, a zarazem najważniejszym ich celem”³⁹.

Wszelkie analizy bezpieczeństwa, poza sferą definiowania jego syntetycznego znaczenia (a więc możliwego do zastosowania we wszelkich możliwych konfiguracjach), muszą się odbywać przy najmniej z określeniem jego rodzaju, a w konsekwencji podmiotu i przedmiotu bezpieczeństwa. Bez wątplenia we wszelkich rozważaniach o bezpieczeństwie jego podmiotem jest zawsze człowiek, którego potrzeba pewności wolności od zagrożeń i niezakłóconego bytu i rozwoju wiąże się z wielopoziomowymi i wielowarstwowymi sposobami zabezpieczenia potrzeb z tym zakresie. Te ostatnie wyznaczają z kolei przedmiot bezpieczeństwa. Kryterium przedmiotowe bezpieczeństwa z ontologicznego punktu widzenia dotyczy zjawisk, procesów i ich rodzajów, wszelkich przejawów bytu, istnienia kogoś lub czegoś, a także wszelkich relacji między nimi. Ujęcie przedmiotowe jest pomocnicze wobec podmiotowego⁴⁰, lecz jeśli już podmiot bezpieczeństwa będzie ustalony, określenie zakresu, rodzaju i cech zjawisk, procesów i wszelkich innych przejawów bytu tego podmiotu staje się logiczną koniecznością.

Z punktu widzenia nauki o stosunkach międzynarodowych ujęcie przedmiotowe, sprowadza się zazwyczaj do określania kilku rodzajów bezpieczeństwa (polityczne, militarne, ekonomiczne, społeczne, kulturowe, ideologiczne, ekologiczne). Jeśli jednak przedmiotowa analiza treści i zakresu bezpieczeństwa wszelkich rodzajów podmiotów zostanie przeprowadzona w możliwie jak najszerszym zakresie, bez wątplenia taki podział będzie niewystarczający. Chodzi bowiem nie tylko o państwa, jako zasadniczych uczestników stosunków międzynarodowych, lecz wszelkie podmioty (ludzi, organizacje, systemy społeczne), których funkcjonowanie i rozwój uwarunkowane są realizacją jednej z najistotniejszych potrzeb, jaką jest bezpieczeństwo. Jeśli bierzemy pod uwagę syntetyczne, a więc uniwersalne rozumienie

³⁹ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 18.

⁴⁰ Zob. R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997, s. 6.

bezpieczeństwa, to możemy stwierdzić, że w ujęciu podmiotowym bezpieczeństwo dotyczy:

- jednostki posiadającej system właściwych sobie wartości, potrzeb i dóbr, które z jej punktu widzenia wymagają stosownego zabezpieczenia, ochrony i obrony (bezpieczeństwo personalne, indywidualne);
- nieformalnych grup społecznych, rozumianych jako zbiory osób, między którymi zachodzą możliwe do określenia stosunki, mających na ogół wspólne potrzeby i interesy godne ochrony (więzi osobowe, wspólne interesy, normy kulturowe, obyczaje, normy społeczne, wierzenia)⁴¹. Jan Szczepański wskazuje na pięć elementów składowych grupy społecznej, które winniśmy brać pod uwagę analizując przedmiot bezpieczeństwa w kontekście jej funkcjonowania, tj.: „a) członkowie, ich cechy, zasady określające identyczność grupy i ciągłość jej trwania, b) zadania grupy i funkcje jej członków, środki służące realizacji zadań grupy i mechanizmy psychospołeczne wytwarzane dla realizacji zadań (wola zbiorowa, solidarność), c) elementy utrzymujące spójność wewnętrzną grupy tzn. instytucje, systemy kontroli społecznej, wzory wzajemnych oddziaływań i stosunków, d) środki i instytucje regulujące styczność, wzajemne oddziaływanie i stosunki z członkami innych grup, e) elementy materialne, symbole i wartości stanowiące materialną podstawę trwania i integracji grupy”⁴².
- różnych, celowo wyodrębnionych, formalnych organizacji, tworzonych dla realizacji określonych funkcji i zadań, działających na rynku (przedsiębiorcy), w sferze polityki lub innych formach aktywności społecznej (np.: partie polityczne, organizacje społeczne);
- sformalizowanych i terytorialnie rozpoznawalnych struktur, działających na podstawie prawa i w jego ramach, powiązanych określonymi normami prawnymi, takich jak: rodzina⁴³, wspólnota lokalna

⁴¹ Szerzej: J. Krężlewski, *Socjologiczna charakterystyka grupy nieformalnej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, R. XLVII, z. 3, s. 361-380.

⁴² J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 102, <http://biblioteka.wnpism.uw.edu.pl/zasoby/Teksty/Szczepanski-Elementarne%20poj%4%99cia%20socjologii.pdf>, dostęp: 24.10.2019 r.

⁴³ Poza więziami emocjonalnymi, rodzinę łączą również więzi formalne, ustanowione na mocy prawa krajowego i międzynarodowego, publicznego i prywatnego.

(np. gmina), wspólnota regionalna (np. województwo, prowincja, region, land) i przede wszystkim wielka wspólnota ludzi zorganizowana w państwo, a nawet grupa państw (bezpieczeństwo lokalne, bezpieczeństwo państwa, narodowe, bezpieczeństwo zbiorowe).

Jest rzeczą niewątpliwą, że najdoskonalszą dotąd formą zabezpieczenia potrzeb człowieka (jednostki) i grupy społecznej w zakresie bezpieczeństwa jest państwo. Z tego też względu dominacja państwa jako podmiotu bezpieczeństwa jest od wieków bezsporna. Nadzwyczaj trafnie wyłożył to Czesław Znamierowski w słowach: „Zbiorowość bardzo liczna, a tym samym szeroko rozsiana na pewnym obszarze ziemi, nie jest w stanie, jako niezorganizowana masa, czuwać nad swoim bezpieczeństwem zewnętrznym i nad porządkiem wewnętrznym”⁴⁴.

Państwo, w kontekście bezpieczeństwa, (choć nie tylko), jest postrzegane jako uczestnik stosunków międzynarodowych, a co za tym idzie, zewnętrzny wymiar jego bezpieczeństwa odgrywa kluczową rolę w analizach teoretycznych i poczynaniach praktycznych. Jednak całościowe rozpatrywanie bezpieczeństwa państwa powinno dotyczyć zarówno jego kwestii zewnętrznych, jak też wewnętrznych. Na konieczność postrzegania obydwu kwestii jednocześnie wskazują następujące fakty:

- państwo nie jest tylko sformalizowaną instytucją stosunków międzynarodowych, lecz „wypełnione jest” ludzką, kulturową, materialną i instytucjonalną treścią, która przesądza o pomyślności jego rozwoju i pozycji na arenie międzynarodowej;
- demokratyczne państwo na ogół reprezentuje na arenie międzynarodowej te wartości z zakresu bezpieczeństwa, które tworzące je społeczeństwo uznaje za własne i wspólne, bez względu na różnice dzielące poszczególne części owego społeczeństwa;
- bezpieczeństwo państwa jest pochodną różnych indywidualnych i grupowych wartości z zakresu bezpieczeństwa zamieszkującego je społeczeństwa, a także wypadkową bezpieczeństwa wielu innych podmiotów stosunków międzynarodowych⁴⁵;

⁴⁴ C. Znamierowski, dz.cyt., s. 78.

⁴⁵ Nie możemy jednak postrzegać bezpieczeństwa państwa jako algebraicznej sumy bezpieczeństwa jednostek i grup społecznych. Podobnie nie należy rozumieć bezpieczeństwa międzynarodowego jako sumy bezpieczeństwa poszczególnych państw.

- społeczeństwo zamieszkujące dane państwo, określane też jako naród, postrzega bezpieczeństwo w związku z występowaniem wyzwań i zagrożeń będących następstwem konfliktowej natury stosunków społecznych (o różnej skali), skutków rozwoju cywilizacyjnego i postępu technologicznego, a także niszczącego działania sił przyrody.

Rozległy jest zakres przedmiotowy bezpieczeństwa w ogólnym tego słowa znaczeniu. Dotyczy on niemalże wszystkich, jeśli nie wszystkich, dziedzin działalności wyżej wymienionych podmiotów.

Przedmiot bezpieczeństwa jednostki stanowią, m.in.: zabiegi na rzecz wolności od niedostatku, spokoju, wygody, jakości życia w wymiarze materialnym i intelektualnym oraz wolności od strachu przed zagrożeniami jej (i jej bliskich) życia i zdrowia, mienia i środowiska (naturalnego, społecznego i politycznego), w którym żyje. Przedmiot dążeń jednostki w zakresie jej bezpieczeństwa stanowić będzie również dążenie do harmonii w środowisku, higienicznych warunków życia, w tym pracy i wypoczynku, intymności i prywatności, nietykalności cielesnej, empatii, ochrony i opieki, wsparcia w potrzebie, sprawiedliwości, swobody i szacunku, zaspokojenia potrzeb egzystencjalnych i wiele innych.

Potrzeby jednostki w zakresie bezpieczeństwa to w pewnym sensie stany psychiczne oznaczające uczucie niespełnienia, to chęć odczuwania stanu pewności niezakłóconego bytu i rozwoju oraz wolności od zagrożeń. Stanowią one źródło dążeń innych podmiotów, chociaż nie wydaje się, by bezpieczeństwo jakiegokolwiek grupy społecznej było jedynie wypadkową bezpieczeństwa poszczególnych jednostek.

Grupę społeczną nieformalną wiąże z reguły wspólnota zainteresowań, interesów, (np. pracowniczych), norm kulturowych, zwyczajów i obyczajów. Przedmiot bezpieczeństwa stanowi dla niej pewność zabezpieczenia (ochrony) i troska przed utratą możliwości życia w tych warunkach, które jej członkowie uznają za godne posiadania, a tym samym wiążące ich w sposób dobrowolny i spontaniczny, aczkolwiek obarczony często zobowiązaniami natury honorowej.

Celowo wyodrębnione formalne organizacje, zważywszy na łączące ją więzi prawne, kierują się wspólnie ustalonymi potrzebami oraz celami i są tworzone dla realizacji określonych funkcji i zadań. Są to m.in.: przedsiębiorcy, partie polityczne i organizacje społeczne. Działają odpowiednio: dla zysku i rozwoju, zdobywania i utrzymania władzy oraz realizacji wspólnych zainteresowań i wypełniania różnych misji, także z zakresu szeroko pojętego bezpieczeństwa, których nie jest w stanie zapewnić im państwo.

Co do zasady celem wspólnym dążeń każdej jednostki i grupy społecznej jest możliwość bezpiecznej realizacji ich dążeń i idei, o ile nie stoi to w sprzeczności z istotą funkcjonowania demokratycznego państwa prawa. Nie ma wątpliwości co do tego, iż może być to zapewnione jedynie pod opieką państwa, które zapewnia ochronę wolności osobistych, politycznych, ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych nie tylko swoich obywateli, ale również innych osób przebywających na jego terytorium i poza nim. Ważne jest przy tym wsparcie działań państwa przez organizacje międzynarodowe i organizacje pozarządowe, a także przez osoby cieszące się uznaniem i poważaniem w środowisku międzynarodowym, tzw. autorytety charyzmatyczne, osobiste, moralne itd.

Bezpieczeństwo narodowe stanowi cel i zarazem najwyższą wartość, i dotyczy takich aspektów jak: potrzeba jedności, tożsamości narodowej i państwowej, trwałości państwa i narodu, niezakłóconego bytu, biologicznego przeżycia ludności, suwerenności, jakości życia, posiadania praw człowieka i obywatela, zachowania środowiska naturalnego w stanie nienaruszonym, wolności sumienia i wyznania⁴⁶.

Bezpieczeństwo narodowe, głównie bezpieczeństwo państwa, to także element racji stanu oraz interesu publicznego, który wpisuje się w grupę priorytetowych dziedzin, w jakich funkcjonuje administracja

⁴⁶ W. Kitler, *Funkcje administracji publicznej w bezpieczeństwie narodowym*, [w:] B. Piątek, B. Wiśniewski, A. Osierda (red.), *Administracja publiczna a bezpieczeństwo państwa. Materiały z seminarium naukowego*, Bielsko-Biała, Warszawa 2007, s. 20.

publiczna. Pierwszeństwo jakie przyznano bezpieczeństwu wynika z podstawowej zasady prawa administracyjnego, tj. realizacji dobra wspólnego. Dobra wspólne jest to pojęcie mające moc integrującą wszystkich ludzi i wszystkie wartości, dla ochrony których stanowione jest prawo. Są to bowiem te rzeczy, które sprawiają zadowolenie przynajmniej dwóm osobom, przy czym czerpanie korzyści przez jedną z tych osób nie czyni szkody, nie umniejsza pożytku z tej rzeczy, drugiej osobie. Jeśli więc będziemy mieli na uwadze dobro wspólne całego narodu, czyli „dobra wspólne narodowe”, to uznamy za nie te rzeczy, stany rzeczy, okoliczności i sytuacje, które cały naród uznaje za będące przedmiotem jego pożądanego i posiadania. Bez wątpienia dobrem wspólnym narodowym jest państwo jako instytucja integrująca obywateli w ramach jednolitego systemu prawnego, na wspólnym terytorium, posiadające swoją suwerenną władzę i – co równie ważne – gwarantujące wolne od zakłóceń (zagrożeń i wyzwań) warunki bytu i rozwoju jednostek, grup społecznych i całego narodu.

Z kolei istotę bezpieczeństwa zbiorowego wyznacza przekonanie wielu państw o skuteczności wspólnych działań w zakresie bezpieczeństwa. Opiera się ono na stwierdzeniu, iż wzajemna obrona bliskich wszystkim państw wartości (m.in.: suwerenności, integralności terytorialnej, niepodległości politycznej lub innych, zgodnych z Kartą Narodów Zjednoczonych) może powstrzymać potencjalnego agresora i ukarać sprawców agresji w przypadku naruszenia porządku lub prawa międzynarodowego. Za sprawców agresji uznaje się osoby będące rzeczywiście w stanie kontrolować polityczne lub zbrojne działania państwa, lub kierować takim działaniem, aktem agresji, który ze względu na swój charakter, wagę i skalę stanowi wyraźne naruszenie przepisów Karty Narodów Zjednoczonych⁴⁷.

⁴⁷ Zob.: art. 5 ust. 1 i 2 Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzonego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003, nr 78, poz. 708; Poprawki do Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., przyjęte podczas konferencji rewizyjnej w Kampali (rezolucje nr 5 i 6) w dniach 10 i 11 czerwca 2010 r., Dz.U. 2018, poz. 1753.

1.2.2. Bezpieczeństwo narodowe a bezpieczeństwo państwa

Bezpieczeństwo narodowe w ciągu kilkudziesięciu ostatnich lat ulegało stopniowej ewolucji, wraz z dostrzeżeniem szerszej, aniżeli tylko wojskowej, płaszczyzny zabiegów służących ochronie i obronie społeczeństwa, jego dóbr i **środowiska oraz państwa** jako instytucji politycznej. Wynikało to z uwzględnienia wielu różnorodnych (nie tylko wojskowych) przyczyn zagrożeń bezpieczeństwa narodowego, a także z tego, że w dobie współczesnej, nie tylko siły zbrojne mogą stanowić narzędzie oddziaływania na innych uczestników stosunków międzynarodowych oraz inne źródła zagrożeń (ekonomiczne, ekologiczne, społeczne, kulturowe, religijne, społeczne). Zagadnienia bezpieczeństwa rozszerzyły się więc o problemy gospodarcze, ekologiczne, demograficzne, kulturowe, społeczne i inne. Demokratyzacja życia społecznego oraz pojawienie się istotnych współzależności między interesami państwa i interesami jednostki, wpłynęły także na potrzebę równoważenia tychże interesów w obszarze bezpieczeństwa.

Szeroko pojęte bezpieczeństwo narodowe obejmuje wszystkie aspekty życia państwowego i oznacza, jak to definiuje Stanisław Dworecki: „(...) taki rzeczywisty stan stabilności wewnętrznej i suwerenności państwa, który odzwierciedla brak lub występowanie jakichkolwiek zagrożeń (w sensie zaspokajania podstawowych potrzeb egzystencjalnych i behawioralnych społeczeństwa oraz traktowania państwa jako suwerennego podmiotu w stosunkach międzynarodowych)”⁴⁸.

Jest ono na tyle specyficznym przejawem działalności państwa, że nie będzie żadnym błędem twierdzenie o jej interdyscyplinarnym i utylitarnym charakterze. Nie ma praktycznie żadnego, istotnego przejawu działalności państwa, aktywności społecznej i działalności gospodarczej, z którymi nie byłoby związane bezpieczeństwo, i która nie byłaby z nim związana, a co za tym idzie – nie ma takiego kluczowego obszaru działalności organów państwa, w tym władzy publicznej, organizującej tę działalność, który nie wiązałby się z gwarantowaniem szeroko pojętego bezpieczeństwa.

⁴⁸ S. Dworecki, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 1994, s. 16. Szerzej o bezpieczeństwie narodowym, tenże, *Od konfliktu do wojny*, Warszawa 1996, s. 12-16.

Bezpieczeństwo demokratycznego państwa prawa, harmonizujące wszystkie rodzaje potrzeb (indywidualne, grupowe, publiczne, narodowe i państwa) oraz uwzględniające różne czynniki (zewnątrzne i wewnętrzne, indywidualne i grupowe, przyrodnicze i wynikające z działalności człowieka), można utożsamiać z bezpieczeństwem narodowym.

Z wielu powodów jednak należy być ostrożnym przy utożsamianiu bezpieczeństwa państwa z bezpieczeństwem narodowym, bez poczynienia stosownych zastrzeżeń, nie tylko dlatego, że występują dwa skrajne poglądy na temat znaczenia terminu „naród” w wyrażeniu „bezpieczeństwo narodowe”⁴⁹. W tradycyjnym ujęciu bezpieczeństwo państwa dotyczyło, (i nadal dotyczy), bezpieczeństwa instytucji politycznej, posiadającej suwerenną władzę, określone terytorium, a także ludność podległą ciału władcemu. W bezpieczeństwie państwa zawsze chodziło, i nadal chodzi, o utrzymanie porządku w zbiorowości państwowej oraz zapewnienie jej bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego (głównie jej części władczej)⁵⁰. W bezpieczeństwie narodowym zaś nie chodzi tylko o ochronę i obronę istnienia państwa jako takiego przez zagrożeniami, lecz także o pomyślny byt i rozwój oraz ochronę wartości bliskich poszczególnym członkom społeczności, które nawet bez istnienia państwa mają znaczenie (jakość życia, solidarność społeczna, prawa człowieka, kultura, obyczaje, zwyczaje, tożsamość narodowa)⁵¹. Bezpieczeństwo państwa to termin i kryjące się pod nim pojęcie właściwe każdemu państwu. Natomiast bezpieczeństwo narodowe rozszerza istotę bezpieczeństwa państwa o wartości i potrzeby bliskie jednostce i różnym grupom społecznym, a w konsekwencji działania na rzecz ich realizacji, właściwe dla państwa demokratycznego.

⁴⁹ W niniejszej monografii traktuję naród jako ogół członków społeczeństwa zamieszkującego dane państwo – obywatele tego państwa.

⁵⁰ Zob. C. Znamierowski, dz.cyt., s. 76-78.

⁵¹ Błędem byłoby posługiwanie się terminem „bezpieczeństwo narodowe” w odniesieniu do wielu państw znajdujących w stanie rozkładu, państw dyktatorskich, komunistycznych czy faszystowskich. W wielu z nich bezpieczeństwo państwa, w taki czy inny sposób, jest zapewniane, ale czy jest tam bezpieczeństwo narodowe?

*Dalsza część książki dostępna w wersji
pełnej.*

